

הרב שמואל שוב
ירושלים

השמטות מפירוש ראב"ע לתהלים

פירוש רבינו אברהם אבן עזרא לתהלים נדפס לראשונה בונציה, בדפוס בומברגי בשנת רפ"ו, יחד עם תרגום ופירוש רש"י, וחזר ונשנה מאז במהדורות רבות.

לצורך הכנת הפירוש עבור מהדורת "תורת חיים" של מוסד הרב קוק, המופיעה בימים אלו, עברתי על כתבי היד המצויים בידינו, ומצאתי בהם מלבד שינויי נוסחאות כבכל כתב יד, עשרות קטעים חדשים - באורך של עד ארבעים מילים - שלא נדפסו מעולם. לחלקם חשיבות בגלל פירוש חדש המופיע בהם, וחלקם שופכים אור על דבריו הנדפסים של ראב"ע.

הנוסח הנדפס מתבסס כנראה על כתב יד ספריה עירונית מנטובה מס' 13 (מספרו במכון לתצלומי כ"י העבריים 793) או כת"י דומה לו. נוסחת כ"י זה דומה לנוסחת הדפוס מלבד שינויים קלים.

מאידך בכתבי יד אחרים נמצאו קטעים ארוכים שנשמטו מנוסח הדפוס. הקטעים נחלקים לשתי קבוצות. הקבוצה האחת היא, הקטעים הנמצאים בכתב יד אוקספורד 364 (מספרו במכון לתצלומי כ"י העבריים 17283) - להלן כ"י א. כ"י זה, למרות שאינו חף מטעויות ודילוגים, יש בו נוסחאות בהירות במקומות רבים, ואף קטעים חדשים לגמרי. חלקם הגדול של הקטעים נמצא גם בכתב יד פריס 1222 (14765) - להלן כ"י פ, ופליטינה (584) 2062 (13139) - להלן כ"י פל.

הקבוצה השנייה היא קטעים הנמצאים אך ורק בכתב יד פליטינה הנ"ל, ומהם מרוכזים בצפיפות יתירה בפרקים לא-מ. הדבר מפתיע שכן כתה"י משובש בדילוגים ושאר טעויות סופר, ומלבד הקטעים החדשים אין בו כמעט תועלת לבירור הנוסח. הסופר לא היה דייקן, יש מקומות שהוסיף מעצמו תוארים, לדוד הוסיף ע"ה, לבורא יתעלה, למדקדקים שהובאו בדברי ראב"ע ז"ל, ועוד שינויים שודאי אינם אלא שיבוש. חלק מקטעים אלו נדפסו בעבר ע"י ה. וגנר בכתב העת תלפיות יג-יד, תשס"ו.

לא בדקתי באופן שיטתי, אך יש מן הקטעים המופיעים גם בכתבי יד אחרים.

חלק מהקטעים מוכרחים מתוך פירוש ראב"ע, ומשלימים את דבריו שלא היו מובנים לפי הנוסח הנדפס. חלקם מסתבר שנשמט מחמת טעות הדומות, ולחלקם אין הסבר כיצד נשמטו.

ע"מ לבדוק אם אכן מתחת יד ראב"ע יצאו הדברים, חפשתי ככל אשר ידי מגעת אם אין הדברים מופיעים בחיבורים אחרים, ואולי מהם הועתקו ע"י הסופרים. לא מצאתי חבר לקטעים אלו, מלבד קטע אחד שזכרנו נמצא בפירושי הרוקח לסדר התפילה במקומו, ראה קטע מד, מזמור שיר ליום השבת. הדבר יכול ללמד על כך שמיד ראב"ע יצא פירוש זה, שכן בפירוש פרק זה משוקעים בפירוש הרוקח עוד מדברי ראב"ע, ונראה שלפני הרוקח היה הנוסח המלא של דברי ראב"ע.

להלן אביא, בסוגריים מרובעות, את הקטעים החשובים או מחמת אורכם או מחמת תוכנם, משובצים בתוך הפירוש הנדפס. בהערות ארחיב על נחיצות הקטעים, מעט יותר משמאפשרת המסגרת של מהדורת "תורת חיים".

כידוע, מביא רד"ק בפירושו לתהלים פעמים רבות את דברי ראב"ע, בשמו ושלא בשמו. בהערות צוינו מקבילות בדברי רד"ק, ויש בהם, אולי, לסייע לאמיתות הנוסח שבכתבי היד.

לפירוש ראב"ע לתהלים לא נכתבו פירושים רבים כמו לפירושו לתורה, הבודדים שנתחברו הם, "בני רשף" לר' יונה פילוארג, פיטרקוב, תר"ס, ו"הדר עזר" לר' יצחק שרים, איזמיר, תרכ"ה. בהערותיהם ניסו ליישב את דברי ראב"ע במקומות מוקשים שונים. במקומות שבהם הגירסה שבכתב היד מיישבת אותם, ציינתי בהערות את השערותיהם.

א

ח, ב. ה' אֲדוֹנֵינוּ מֶה אֲדִיר שִׁמְךָ בְּכָל הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּנָּה הוֹדֶךָ עַל הַשָּׁמַיִם.
ה' אֲדוֹנֵינוּ - בעבור שאמר תמשילוהו במעשה ידיך (פסוק ז). מה אדיר - דבר פלא. ומלת תנה - שם הפועל, כמו: "מרדה מצרימה" (בראשית מז ג). כאילו אומר, אשר פָּתַח הוֹדֶךָ עַל הַשָּׁמַיִם¹. [והטעם, כי שמך אדיר בכל הארץ, בעבור שיראו בני האדם את גבורתך, והוֹדֶךָ עַל הַשָּׁמַיִם²].

ב

יא, ב. כִּי הִנֵּה הִרְשָׁעִים יִדְרֹכּוּן קֶשֶׁת בּוֹנֵנוּ חָצֵם עַל יָתֵר לִירוֹת בָּמוֹ אֶפֶל לְיִשְׂרָאֵל.
והנה הקשת, דרוכה במו אפל, "המ"ם והוי"ו נוסף, וכמוהו: "במו פי אתחנן לו" (איוב יט טז)³.

ג

יט, ח. תוֹרַת ה' תְּמִימָה מְשִׁיבַת נֶפֶשׁ עֲדוּת ה' נֶאֱמָנָה מַחְבִּימַת פֶּתִי.
וטעם לאמר תמימה - כנגד השמש, בעבור היות השמש תמימה באורה ואיננה כמו הלבנה. וטעם משיבת נפש - כשמש, כי מעת היות השמש [תמימה, ואיננה כמו הלבנה,] בחצי גלגל העולה תשוב נפש רבים מהחולים, הפך מה שיקרה בהיותו בחצי גלגל היורד⁵, והרופאים ידעו זה.

ד

לא, יח. ה' אֵל אֲבוֹשָׁה כִּי קָרָאתִיךָ יִבְשׁוּ רַגְשָׁי יִדְמוּ לְשֹׂאֹל.
[אל אבושה - הטעם, אני לא אבוש, רק יבושו מי שלא בטח אליך. ידמו - לשון שתקה⁶. והטעם, מיתה. ומלת ידמו, מפעלי הכפל⁷, כמו: "יִתְּמֹמוֹ" (דברים לד ח). ידמו עד ירידתם לשאול⁹].

ה

לג, יא. עֲצַת ה' לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשָׁבוֹת לְבֹ לְדָר וְדָר.
עצת ה' - כנגד, עצת גוים (פסוק י). מחשבות לבו - דרך משל, כנגד מחשבות עמים (שם). [והטעם, אל תאמרו כי עצת ה' תעמוד רגע או יום או זמן ידוע, אלא לעולם תעמוד בלי הפסק].
לג, יב. אֲשֶׁרִי הִגִּיף אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵי הָעָם בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ.
אשרי - בעבור שאמר עצת גוים (פסוק י), אמר אשרי הגוי. ומלת אשרי מושכת עצמה ואחרת עמה¹⁰, וכן הוא, ואשרי העם אשר בחר לנחלה לו¹¹].

ו

לג, טז. אֵינִי הַמֶּלֶךְ נוֹשֵׁעַ בְּרֵב בְּרֵב תֵּיל גְּבוּר לֹא יַצִּיל בְּרֵב בָּתָּהּ.
אין המלך. [נושע - שם התואר מבנין נפעל, על כן נקמץ¹². והטעם, ¹³] אין הגזרות כמחשבת היועץ

1. רש"י פירש, היה ראוי שתתן הודך על השמים, ראב"ע מפרש כמו נתת. ראה רד"ק. 2. כ"י פ א פל, נראה שקטע זה נשמט מחמת טעות הדומות. בנוסח הנדפס לא מבוארת כוונתו בדבריו: בעבור שאמר "תמשילוהו במעשה ידיך", ומה שפירש, אשר תת. בתוספת מבאר כי "תמשילוהו במעשה ידיך" הוא מה שיראו בני האדם את גבורתך, והוא טעם ל"מה אדיר". ראה רד"ק שפירש כעין זה. בבני רשף נדחק לפרש את הנוסח שהיה לפניו: ר"ל בעבור שאמר להלן "תמשילוהו במעשה ידיך", לכן הקדים שח' אדון ובכותו להמשיל האדם. בהדר עזר כתב: פירוש, בזה המזמור אמר כן תעשה אותו אדון, לז"א "ה' אדוננו" שהוא אדוני האדונים. 3. כ"י א. כן פירש גם בירשעיה מד יט: מ"ם עם וי"ו במו נוסף, כמלת 'כמו'. 4. כ"י פל. 5. ראה ספר המאורות: ועוד דבר מנוסה וידוע כי רובי החולים יקל חליים מחצי הלילה עד חצי היום, בעבור השמש בחצי הגלגל העולה, והפך זה בהיותה ביורד. וראה נדרים מ א: אמר רב שישא בריה דרב אידי, לא ליסעוד איניש קצירא לא בתלת שעי קדמייתא ולא בתלת שעי בתרייתא דיומא, כי היכי דלא ליסח דעתיה מן רחמי, תלת שעי קדמייתא, רווחא דעתיא, בתרייתא, תקיף חולשיה. 6. כרש"י. 7. 'דמם'. ראה ראב"ע שמות ד לא; לד ח; חבקוק ב יט. 8. 'תמם'. 9. כ"י פל. 10. כאילו נכתבה פעמיים בפסוק. 11. כ"י פל. 12. אם היה פועל היה השי"ן בפתח, ראה מאזנים שער הבינונים: ואם היה פתוח בפתח גדול, פועל עבר, "אין המלך נושע ברב חיל" קמוץ. 13. כ"י פל.

הגדול בבני אדם, והוא המלך. והנה מה תועלת יש בעצתו, והנה איננו נושע בעבור רוב כח שיש לו. והטעם, על מחנותיו.

ז

לד, ד. גדלו לה' אתי וגרוממה שמו יחדו.

גדלו - כאילו ידבר עמהם, ויבקש מהם שיעזרוהו לגדל את השם [על כן מלת יחדיו. ומלת גדלו - בפה¹⁴].

ח

לה, ז. כי חנם טמנו לי שחת רשעים חנם חפרו לנפשי.

כי. [הטעם, שטמנו שחת - כמו: "בשחתם נתפש" (יחזקאל יח ד)¹⁵. והנכון, "כורה¹⁶ שחת" (משלי כו כז)¹⁷, מגזרת: "ישוח" (תהלים י י), על משקל: "אשר זורה ברכת" (ישעיה ל כד), מגזרת ירוח¹⁸.]

ט

לה, יז. אדני כמה תראה השיבה נפשי משאיהם מכפירים יחידתי.

אדני כמה תראה - ולא אראה נקמתך מהם. משואיהם - שם, כאילו הוא 'משואתם', כי יש שמות במתכונת זכרים ונקבות. והטעם, [שהם שואים בעבור חוליי, והוא מגזרת: "שאו (ש)ערים" (ישעיה ו יא). והנה משואיהם, כנגד, חרוק עלי שינמו (פסוק טז). וטעם¹⁹ מכפירים - ששיניהם כשיני אריה.

י

לה, כ. כי לא שלום ידברו ועל רגעי ארץ דברי מרמות יחשבו.

כי. [ועל רגעי ארץ - ככל "רגע" (תהלים ו יא)²⁰, וטעם ארץ, כי הרגעים והלילות והימים הם כנגד הארץ.²¹ אמר רבי משה²², כי רגעי ארץ - בקיעי ארץ. והטעם, רמז למסתור. וכמוהו: "עורי רגע ויפאס" (איוב ז ה)²³.]

יא

לה, כג. העירה והקיצה למשפטי אלהי ואדני לריבי.

העירה [והקיצה²⁴] - שניהם פעלים אינם יוצאים. או יהיה העירה - יוצא. והטעם, עצמך. כדרך "קודר הלכתי" (תהלים לח ז), שהוא יוצא. ובעבור שחבר העירה והקיצה למשפטי, חבר אלהי ואדני. הטעם, העירה אלהי למשפטי, והקיצה אדני לריבי. ולפי דעתי, בעבור שאתה אלהי ואתה אדני - והטעם, האדון שלי. כי עם אלף ודל"ת הוא כתוב.

14. כ"י פל. 15. רשת ומצודה. ראה תרגום ורד"ק שם. כן פירש ראב"ע תהלים ט טז. 16. כ"י פל. 17. ראה ורד"ק כאן ויחזקאל שם שפירש "בשחתם" לשון חפירה כמו "כורה שחת", וכן פירש רש"י שם. 18. ראה ראב"ע שם. מקום נמוך משרש שוח'. ראה עוד ראב"ע תהלים ז טז שהביא את שני הפירושים. אמנם בתהלים צד יג; קז כ, פירש מגזרת השחתה או מלשון "כורה שחת", ולא ביאר כוונתו בהשחתה. 19. כ"י פל. בגוף כה"י הנוסח: כנגד, בחנפי לעגי מעוג (פסוק טז), על כן מלת מכפירים. הנוסח "כנגד חרוק עלי שינמו וטעם מכפירים" הוא על גליון כה". נראה שהנוסח שעל הגליון מחליף את הנוסח שבגוף כה". ההשמטה נראית מחמת הדומות. 20. כרס"ג: ופירשתי אמרו ועל רגעי ארץ כמספר רגעים מחיי הארץ. ולא כר"מ דלהלן ופירוש רש"י, דונש ורד"ק. 21. כ"י פל. מבאר הטעם שהרגעים מתייחסים אל הארץ ונקראים "רגעי ארץ". ראב"ע בראשית שיטה אחרת פירוש א: כי העת תנועת הגלגל היא, ואם אין גלגל אין עת. 22. רבי משה הכהן אבן ג'יקטילה, מדקדק ופרשן. ראב"ע מביא עשרות פעמים בפירוש ספר תהלים, מפירושו בערבית שרדו קטעים בודדים בלבד. 23. ראב"ע שם: אמר רבי משה, נבקע. וכמוהו: "על רגעי ארץ", "רגע אחד" (שמות לג ה) ממנו. וענינו, חלק. 24. כ"י פל. התוספת הכרחית וכן כתב תהלים נז ט: עורה כבודי - גם אומר לנבל עורה כאשר אעיר לשחר, והפועל עומד, כמו: "העירה והקיצה". וראה ורד"ק, שרשים, שרש 'עור': "העירה והקיצה", "אעירה שחר" (תהלים

יב

לה, כה. אל יאמרו בלבם האח נפשנו אל יאמרו בלענוהו.
אל - תשמח נפשם ויתהללו בלשונם. [אל יאמרו - אל יחרישו, בלב יאמר האח, כמה שמחת נפשנו, ויחשבו כי הם בלענוי ולא אתה.²⁵]

יג

לה, כח. ולשוני תהגה צדקך כל היום תהלתך.
ולשוני - כנגד, אמרו האח (פסוק כא). ותהגה צדקך - כנגד, שפטי כצדקך (פסוק כד), [והטעם, גם אני אהגה צדקך. וטעם לשוני - שישמעו בני אדם. ומלת תהגה מושכת עצמה ואחרת עמה²⁶, וכן הוא, ותהגה כל היום תהלתך.²⁷] וטעם כל היום - שככה יהגה תמיד.

יד

לו, ד. דברי פיו און ומרמה חדל להשפיל להיטיב.
דברי. ונקשר חדל עם למ"ד, כמו: "ויחדלו לבנות העיר" (בראשית יא ח). [והטעם, שלא יבין לעשות טוב כי אם רע.²⁸]

טו

לו, ה. און יחשב על משכבו יתיצב על דרך לא טוב רע לא ימאס.
און. על משכבו - בלילה. יתיצב - הפך המשכב, ביום. על דרך לא טוב - מצות לא תעשה. רע לא ימאס - הטעם כפול. [והטעם, ביום ובלילה. והטעם, שלא ישבע ממנו במחשבה²⁹ או במעשה.³⁰]

טז

לו, יג. שם נפלו פעלי און דחו ולא יכלו קום.
שם - הטעם, יפלו במקום שחשבו להנידיני שם, לפני בואם אלי. ויש אומרים, ברוץ הרגל לבוא אלי תכשל, ובהתחזק היד להנידיני יהיו דחויים, כמו: "דחה דחיני לנפול" (תהלים קיח ג). ופירוש שם - כמו 'אד'. וכמוהו: "שם יצעקו ולא יענה" (איוב לה יב). ויתכן היות שם - רמז למקום שנפלו שם פועלי און בימים קדמונים. והטעם, שאדע כי יד רשעים לא תנידיני (פסוק יב), כי יפלו הם, כאשר נפלו הדומים להם בזמן שעבר. [ודחו - מהבניין שלא נקרא שם פועלו³¹, על משקל: "ושפופ עצמותיו" (איוב לג כא), ולולי אות הגרון³². והנה התברר³³ פירוש, באורך נראה אור (פסוק י).³⁴]

יז

לז, ב. כי כחציר מהרה ימלו ויכירק דשא יבולין.
כי. החציר הוא הירק, וככה: "המצמיח הרים חציר" (תהלים קמז ח), "את החציר ואת הבצלים" (במדבר יא ה). [ימלו - כטעם הכרתה³⁵. והמלה³⁶ מבניין נפעל, וכמוהו: "ימולל ויבש" (תהלים צ ו), והכל מגזרת: "כי מולים היו" (יהושע ה ה). והטעם, לא תעמוד טובת המרעים (פסוק א)³⁷, או הם³⁸ לא יעמדו, כטעם: "קורא ולא ילד" (ירמיה יז יא)³⁹, כאשר אפשר.⁴⁰] ימלו - מפעלי הכפל, אף על פי שהלמ"ד חסר דגש. כמו: "העצה פניה" (משלי ז יג).

נו ט, פעלים עומדים. 25. כ"י פל, וכעין זה ברד"ק. 26. כאילו נכתבה פעמיים בפסוק. 27. כ"י פל. 28. כ"י פל. 29. "יחשוב". 30. כ"י פל. "לא ימאס", במעשה. 31. פֶּעַל. 32. החי"ת צריכה להיות דגושה בגלל הבנין, ובגלל שהיא גרונית אינה דגושה ובא תחתיה חולם בדל"ת. ראה רד"ק. 33. אולי כוונתו למה שפירש "אז", כמו שפירש באורך נראה אור לשכר העולם הבא. 34. כ"י פל. 35. ראה רש"י ורד"ק. 36. לא ברור ככה"י, אולי צ"ל: והבנין מבנין נפעל. 37. ראה רש"י ורד"ק שם. 38. המרעים עצמם. 39. רד"ק שם כתב: או ימות הוא ויעזוב עשרו לאחרים וכו', או יאבד העושר מידיו בחצי ימיו ויהיה נבל ופחות באחריתו. כשני הפירושים כאן. 40. כ"י פל. ההשמטה מחמת הדומות.

יח

לז, ו. והוציא כאור צדק ומשפט בצהרים.
והוציא - הטעם, שיעשה צרכך, ויתנכם בגלוי כמו האור. אז יראה צדקך. [ומשפטך כצהרים - המילה גזורה מ"צוהר תעשה" (בראשית ו טז)⁴¹. והטעם, כחצי היום⁴² כאשר הוא השמש באמצע מזרח ומערב.⁴³]

יט

לז, כג. מה' מצעדי גבר כוננו ודרך יחפץ.
מה' הטעם מצעדי גבר ותנועותיו. וגבר - בלשוננו הוא, מלא דעת, כמו: "לכו נא הגברים" (שמות י יא), ומי שהוא מלא דעת, צדיק יהיה. [מילת כוננו - מהבנין שלא נקרא שם פועל⁴⁴, מהבנין הכפול מהשניים הנראים⁴⁵. והטעם, אם ראה (השם) הצדיק רעות באות על מקומו וירצה לברוח ולא יוכל, אל יתעצב כי אין הליכתו ברשותו.⁴⁶] ודרכו יחפץ - השם חפץ בכל דרכיו, ואם הוא יחסר ב"ת. על כן (לא⁴⁷) יצליח.

כ

לז, כד. כי יפל לא יוטל כי ה' סומך ידו.
כי. יוטל - יושלך, כמו: "והטילוני אל הים" (יונה א יב). ויש אומרים, כי יפול - במחשבתו⁴⁸, כי השם יסמוך ידו, ומיד יקום.⁴⁹

כא

לז, כט. צדיקים יירשו ארץ וישכנו לעד עליה.
צדיקים - בעבור שהזכיר ושכון לעולם (פסוק כז), אמר, זה משפט השם, וחוק אמת ששם בארץ, [כי הצדיקים ירשו ארץ, וישכנו בניהם ובני בניהם עליה.⁵⁰]

כב

לז, לא. תורת אלהיו בלבו לא תמעד אשיו.
תורת - ספר, כי תוכו כברו. [והנה, כי תורת השם בלבו דביקה, והוא יזכרנה בכל עת, על כן לא תמעד אחת מאשוריו, כמו: "בנות צעדה"⁵¹ (בראשית מט כב).⁵²]

כג

לז, לה. ראיתי רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן.
ראיתי. אמר דוד, אני ראיתי עריץ - שאחרים יפחדו ממנו. וטעם מתערה - מתגלה, העושה בגלוי כל רע. כאזרח - פתח, והוא סמוך, ותחסר מלת 'עץ'. ורענן - לח. ומלת אזרח - "כאזרח הארץ" (שמות יב מח). וטעם אזרח, כאילו בעל ענפים רבים, וכמוהו מי שיש לו משפחה רבה. והפך זה, הגר שהוא בארץ כמו גריר נכרת מהעץ. וזה פירוש הפסוק, ראיתי רשע עריץ ומתערה, שהוא כאזרח רענן, [והנו"ן כפול⁵³. וטעם רענן, "רטוב" (איוב ח טז)⁵⁴, אף על פי שלא נמצא במקרא רק כן⁵⁵.⁵⁶]

41. ראב"ע שם: צהר - מקום שיכנס ממנו האור, והוא מגזרת "צהרים". 42. ראב"ע תהלים נה יח: וצהרים חצי היום. 43. כ"י פל. 44. פל. 45. שרש 'כוח', שנים נראים פ' הפעל ולי' הפעל ולא ע' הפעל, והבנין כפול, ראה צחות שער בנין הכפל. 46. כ"י פל. 47. כ"י פ א פל. 48. לא יפול באמת, רק במחשבתו. דומה לזה פירש בתהלים ס ב ועוד. 49. כ"י פל. 50. כ"י פל. 51. ראב"ע שם: צעדה (לשון יחיד) כל אחת ואחת מהן על החומה. ראה רד"ק כאן. 52. כ"י פל. 53. ראה ראב"ע דברים יב ב: כל עץ רענן - רענן ושאנן לעולם בשני נוני"ן. והטעם: כמו: "רטוב". וראה רד"ק, שרשים, שרש 'רען'. 54. ראב"ע שם: ותרגום "לחים" (במדבר ג, ו) 'רטיבין'. 55. אולי כוונתו שנמצא רק בשני נוני"ן, ראה ראב"ע דברים יב ב. 56. כ"י פל.

כד

לח, ז. נעויתי שחתי עד מאד כל היום קדר הלכתי.
נעויתי - אין בי כח לעמוד בקומה זקופה ישראל, על כן, נעויתי ושחתי. והשתנו פני כאילו כל היום השמש הכיתני, וזה טעם, קודר הלכתי [עצמי⁵⁷]. או (אינו) [הוא] פועל יוצא⁵⁸, ויתכן היות זה על יד אחרים.⁵⁹

כה

לח, יא. לבי סחרחר עובני כחי ואור עיני גם הם אין אתי.
לבי סחרחר - כתרגום: "סביב" (בראשית כג יז ועוד), לא ימצא מנוח, [כמו: "סחרר אל ארץ" (ירמיה יד יח)]⁶⁰, תועה שיסוב הכהונה. ומלת סחרחר, כמו: "ירקרק", "אדמדם" (ויקרא יג מט)⁶¹. והנה הלב כינוי לנשמה⁶². עובני⁶³ [כחי - כח התולדת. ואור עיני - ככה מנהג החולים].

כו

לח, יג. וינקשו מבקשי נפשי ודרכי דעתי דברו הוות ומרמות כל היום יתגו.
וינקשו. מלת נפשי - תשרת בעבור אחרת, וככה הוא, וינקשו [נפשי] מבקשי נפשי - כי הוא הפעול. והטעם, שדבריהם (מוקש⁶⁴) המה לי [דברי הוות, כמו: "והוותי במאזנים"⁶⁵ (איוב ו ב.)]⁶⁶

כז

לח, כ. ואיבי חיים עצמו ורבו שפאי שקר.
ואיבי - יש אומרים, כי עוני אגיד (פסוק יט), בלבי⁶⁷. אדאג מחטאתי (שם), פן אמות, ואיבי חיים [רעצמו. והעד⁶⁸, ורבו שונאי, שקר - כמו חנם.⁶⁹]

כח

לט, ג. נאלמתי דומיה החשיתי משוב וכאבי נעקר.
נאלמתי [דומיה - שם⁷⁰. או בדומיה, והוא הקבר^{71, 72}] החשיתי - אפילו שאדבר טוב.

כט

לט, יג. שמעה תפילתי ה' וישועתי האזינה אל דמעתی אל תחרש פי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי.
שמעה תפילתי - הנה תפילתי ודמעתי כמשקה הרופאים. כי גר אנכי עמך - ככתוב בתורה⁷³. [והטעם, כי לא אעמוד כי אם ימים מעטים.⁷⁴]

ל

מח, יב. ישמח הר ציון תגלנה בנות יהודה למען משפטיך.
ישמח הר ציון - השוכנים [בו]. בנות יהודה - השוכנים⁷⁵ בערים סביב ציון, כי ירושלם היא כאם⁷⁶. וטעם למען משפטיך - בעבור שאתה עושה משפט, כאשר עשית במלכים שנועדו (פסוק ה).

57. ראה רד"ק. 58. ראב"ע תהלים לה כג: או יהיה "העירה" יוצא, והטעם, עצמך, כדרך: "קודר הלכתי", שהוא יוצא. 59. כ"י פל. 60. "כי גם נביא גם כהן סחרו אל ארץ ולא ידעו". 61. ראה ראב"ע ישעיה סא א; תהלים מה ג. 62. ראה ראב"ע שמות כה מ: והנה הלב קבל כח הנשמה יותר מכל איברי הגוף. 63. כ"י פל. 64. בכ"י פל אינו, בהתאמה להוספה בסוף הפסוק. 65. ראב"ע שם: מן: "הנה על הנה" (יחזקאל ז כו). אבן ג'נאח, שרשים, שרש 'הוה': "והוה רשעים יהדף" (משלי י ג), כלומר, מה שמחדשים אותו והווה על ידם מן הרע. ראה עוד ראב"ע תהלים נב ד; צד כ. 66. כ"י פל. 67. ראה רד"ק. 68. אולי כוונתו, העד שהוא חוטא. 69. כ"י פל. כע"ז ברד"ק. 70. רד"ק: נאלמתי בשתיקה. 71. ראה ראב"ע תהלים סה ב; קטו יז. 72. כ"י פל. 73. "כי גרים ותושבים אתם עמדי", ויקרא כה כג, ראה ראב"ע שם. ראה מבשר עזרא שפירש שראב"ע רמוז לפירושו בראשית כג יז שרמו לפסוק זה שהוא דבוק לפסוק שלאחריו, יען כי גר תושב אנכי ולא אזרח בעולם הזה, לכן השע ממני ואבליגה בטרם אלך ואינני, וכתב: ומלת "כ"י" איננה נמשכת למעלה אל "שמעה תפילתי" כי אין לו טעם. לפי הגירסה שלפנינו אינו. 74. כ"י פל. 75. כ"י פ א פל, וכן נראה מרד"ק, ההשמטה מחמת הדומות. בבני רשף שיער שכך פירושו. 76. ראב"ע במדבר כא כה: ובכל בנותיה - חשבון כאם, והכפרים

לא

סב, ה. אך משאתו יעצו להדיח ירצו כזב בפיו יברכו ובקרבם יקללו סלה. אך משאתו - הטעם, [כי אלה המהותיות⁷⁷ לא יפרדו בתחלה, עד ראותם שהשם הושיעני. והנה משאתו,⁷⁸ כמו: "הלא שאתו תבעת אתכם" (איוב יג יא)⁷⁹, "כי נשא אשא להם" (הושע א ו)⁸⁰. והזכיר להדיח - אותו בכזב, אחר גדר הדחיה (פסוק ד).

לב

סב, ט. בטחו בו בכל עת עם שפכו לפניו לבבכם אלהים מחסה לנו סלה. בטחו - אחר שהוכיח המהותיות⁸¹, שב לדבר אל עם השם, בטחו בו, על כן לשון רבים. אלהים מחסה לנו סלה - כי עם מעם השם. [וטעם בכל עת - בעבור שהעיתים משתנים בגזרת השם, כי יש עת שיאבד כח הרשע, ועת שהשעה משחקת לו⁸². וטעם עם - כמו דרך קריאה⁸³, אתם שפכו לפניו לבבכם, שתתפללו ויתגלו סודכם אליו ותשימו לבבכם בידו, כי אלהים מחסה לנו באמת⁸⁴. אך⁸⁵] הזכיר מחסה - כנגד, מחסי באלהים (פסוק ח). [אך בטחו בו בכל עת,⁸⁶

יא. אך הבל בני אדם פזב בני איש במאונים לעלות המה מהבל יחד. אך - באדם אל תבטחו, כי הם הבל וכזב.

לג

סו, ה. לכו וראו מפעלות אלהים נורא עלילה על בני אדם. לכו - יאמר זה לזה לכו - בואו. כמו: "לכו נא ונוכח" (ישעיה א יח). והטעם, לכו אלינו. נורא - דבק עם עלילה, נורא המעשה. [והוא סמוך, כמו: "נורא תהילות" (שמות טו יא), ואיננו תאר השם.⁸⁷] והאומר כי הה"א נוסף, והוא כמו, 'עליון'⁸⁹, תועה הוא, כי הה"א סימן לשון נקבה⁹⁰. כי לא ימצא בשמות הה"א נוסף, רק אם היתה המלה מלעיל. ו"שורק" (ירמיה ב כא) ו"שורקה" (בראשית מט יא), כמו: "צדק" (ויקרא יט לו) ו"צדקה" (בראשית טו ו)⁹¹.

כבנות. ⁷⁷ פסוק ד: "עד אנה תהותו על איש תרצחו כלכם קקיר נטוי גדר הדחיה". ⁷⁸ כ"י א פל. ⁷⁹ רב"ע שם: הלא שאתו - אשו, כמו: "והמשאת החלה" (שופטים כ מ), או כענין: "רומה על השמים" (תהלים נו ו). ⁸⁰ רב"ע שם: יש אומרים, כי נשוא, שהיית עד עתה נושא להם עונם, ואין זכר לעון. והנכון בעיני, כי זאת המלה באה כדרך: "הרגו לאבנר" (שמואל-ב ג ל, הלמ"ד נוסף), והטעם, כדרך: "כמעט ישאני עושני" (איוב לב כב, רב"ע שם: ישרפני). ⁸¹ פסוק ד: "עד אנה תהותו על איש תרצחו כלכם קקיר נטוי גדר הדחיה". ⁸² ראה רב"ע קהלת ח ו. ⁸³ רב"ע דברים טו כב: הטמא והטהור - שב אל תאכלנו. והטעם, כמו קריאה, אתה, הטמא או הטהור. ⁸⁴ סלה. ראה רב"ע תהלים ג ג. ⁸⁵ כ"י פל. ⁸⁶ כ"י פ א פל. ⁸⁷ כ"י פל. ⁸⁸ של "עלילה". ⁸⁹ הרקמה שער ו אות ה: וממה שבא עליו הה"א להפלגה וכו', וכמה עוד: "נורא עלילה", כי נורא עלילה תאר אחר תאר, ופרושו הנורא העליון על בני אדם. וראה עוד שם שער לב: אבן ג'נאח, שרשים, שרש 'עלל'. ⁹⁰ כ"י פל: ויאמר רבי יונה, כי הה"א נוסף, והוא כמו נוסף 'עליון'. ואיננו כן, רק הוא מגזרת: "ולו נתכנו עלילות" (שמואל-א ב ג). ⁹¹ צחות שער האותיות אות ה: ויש שהה"א נוסף וכו'. על כן טעה רבי מרינוס המודקק [אבן ג'נאח], שאמר כי "נורא עלילה", שם התואר לשם הנכבד והנורא, והה"א נוסף, ואמר שהוא כמו 'עליון' [שפה ברורה: והוא חסר וי", כמו: "שמש ירח" (חבקוק ג יא, ראה רב"ע בראשית טז יב)], מגזרת: "במעל ידיהם" (נחמיה ח ו, ראה רב"ע שם), שהוא על משקל: "והבאתי מן בלבבם" (ויקרא כו לו). ומי יתן ויהיה מורך בלבבו, ולא תמעול ידו לכתוב, כי יקרא השם על דרך שמות הנקבה. הלא פקח עיניו וראה כי פירושו נכון כאשר הוא, כי הוא נורא עלילה, בעבור עלילותיו הוא נורא. והנה כמוהו סמוך: "נורא תהלת". אולי יאמר עוד כי "תהלות", תואר השם. ומתי ראה לשון הקודש בשמות או בשמות התואר מלה באחריתה ה"א, ואיננה בלשון נקבה. והראייה שהביא ממלת "ולשרקה" (ראה הרקמה שם), לא אמר כלום. רק הוא לשון נקבה, והם (שרק - שרקה) שני שמות, על דרך זכר וגם על דרך נקבה, וכמוהו רבים. שפה ברורה דף לה ב: וזאת טעות גדולה כי לא ימצא ה"א נוסף כי אם מלעיל וכו'. ויען אחד מן המדקדים,

לד

סו, טז. לכו שמעו ואספרה כל יראי אלהים אשר עשה לנפשי.
לכו - (בואו, כמו: "סורו") (בראשית יט ב). והטעם, לכו אלי. ועם הנדר שאשלם⁹², אומר ליראי השם, לכן,⁹³ אשר עשה אלהים לנפשי.

לה

סח, כח. שם בנימין צעיר רדם שרי יהודה רגמם שרי זבלון שרי נפתלי.
שם בנימין צעיר - במספר, כי היה הזמן קרוב לדבר פילגש בגבעה. או בעבור היותו קטן מכל הבנים. וטעם רודם - הרודה שיש להם, והמ"ם סימן במקלות (פסוק כז). ובא בקמץ קטן תחת גדול, כמו: "המעלם מים" (ישעיה סג א). ורגמם - [חברתם⁹⁴, וחסר ב"ת⁹⁵. ויש אומרים,⁹⁶ כמו 'שרים', וככה: "רגם מלך" (זכריה ז ב)⁹⁷. [וקרוב מגזרת: "ורגמו אותם"⁹⁸ (ויקרא כ כז).⁹⁹ וכבר הזכרתי זה הפסוק בתחלת המזמור.

לו

עא, ו. עליך נסמכתי מבטן ממוצי אמי אתה גוזי בך תהלתי תמיד.
עליך [נסמכתי - השלכתי¹⁰⁰. או, עליך ואתה סמכתי¹⁰¹]. גוזי - כמו: "ויגזו שלום" (במדבר יא לא). על כן, אתהלהל בך תמיד.

לז

עג, יב. הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל.
הנה - הטעם¹⁰², שהצדיקים יודעים דעת אמת, שיש אלוה נשגב מדעת אדם, והוא חכם לב שיודע הכללים שהם עומדים, והחלקים שהם הפרטים הם משתנים בכל עת, על כן לא ידעם (כי אם¹⁰³) השם, כי אינם עומדים¹⁰⁴. והנה הספק בידם, בעבור ראותם הרשעים שהם שלוי עולם - בגופם, ורבי עושר, כמו: "עשה לי את החיל הזה" (דברים ח ז).

כי הנה "ולשרקה", מלרע, והוא כמו "שורק" וכו'. ראה עוד רד"ק, שרשים, שרש 'עלל'.⁹² פסוק יג: "אבוא ביתך בעולות אשלם לך נדרי".⁹³ כ"י א פל. אולי נתחלף 'לכו' ו'לכן' וההשמטה מחמת הדומות.⁹⁴ רד"ק: ופירוש רגמם - קיבוצם.⁹⁵ ברגמם.⁹⁶ כ"י פל.⁹⁷ ראב"ע שם: וככה שראצור ורגם מלך, שמות שרים. והער, ואנשויו אנשי רגם מלך. ויפת אמר, שהוא כמו: "שרי יהודה רגמם" - הגדולים. ראה עוד מיוחס לראב"ע משלי כו ח.⁹⁸ פירוש שלישי, ראה רש"י.⁹⁹ כ"י פל.¹⁰⁰ ע"פ תהלים כב יא: "עליך השלכתי מרחם מבטן אמי אלי אתה".¹⁰¹ כ"י פל.¹⁰² הפסוק שלפניו: "ראמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון".¹⁰³ כ"י א. הנוסח מוכרח מתוך הענין, נראה שהצדיקים יודעים שהשם יודע הפרטים ועל כן תמהים הם מדוע הרשעים שלום. משמעות דברי ראב"ע שלפניו היא שהקב"ה אינו יודע הפרטים, וא"כ מדוע הצדיקים תמהים על כך שהרשעים שלום. לפי נוסח כה"ה הרי משמעות דבריו הפוכה. ראה עוד ראב"ע בראשית יח כא: כי האמת שהכל ידע כל חלק על דרך כל, ולא על דרך חלק. (ראה רמב"ן שם, עקידת יצחק שער י יט; מאמץ כח הדרש החמשה ועשרים, ומפרשי ראב"ע שם, אבי עזר, מקור חיים, מוטוט, מחוקקי יהודה, עזרה להבין); שמות לג כא: כי הוא לבדו יודע הפרטים וחלקיהם בדרך כלל; תהלים א ו: אין ספק כי השם הנכבד יודע הכללים והפרטים. הכללים הם, נפש כל חי לכל הברואים. והפרטים הם, כל מין ומין בפני עצמו, או אפילו כל בריה ובריה בפני עצמה, כי מעשה ידיו כולם. רק דעת הפרט לכל אחד בדרך כלל הן לצדק הן לרשע ידענו ולעולם ידע אומנות הנודעות. יסוד מורא השער העשירי: כי השם לבדו בורא הכל ויודע חלקי הכל בדרך כלל, כי החלקים משתנים וכו'. בבני רשף ביאר: ר"ל כשרואים את הצלחת הרשעים יפלו בספק אולי לא ידע אל ח"ו.¹⁰⁴ ראה לשונו ביסוד מורא השער השני: על כן בכל חכמות ובכל אומנות אין אדם מבקש לדעת הפרטים, כי אין כח באדם לדעת תכליתם וכמה מספרם, כי לא יעמדו רגע אחד על מתכונת אחת לעולם, כי יאבדו תמיד והכללים עומדים לעולם.

לח

עד, א. משכיל לאספ למה אלהים זנחת לנצח יעשן אפך בעצאן מרעיתך.
משכיל לאספ למה אלהים זנחת - מלת משכיל תחלת פיוט, והנה זה המזמור על אותו הטעם. למה
- פעול זנחת, הצאן. ובעבור שידמה הכעס לאש, על כן [אמר יעשן אפך]¹⁰⁵. ובעבור שיראה הכעס
בנחירים, על כן¹⁰⁶ נקרא אפך¹⁰⁷.

לט

עד, יד. אתה רצעת ראשי לוינת תתנו מאכל לעם לעיים.
אתה - אמר רבי משה, כי כל שוחה בים וגופו גדול יקרא לוינת, והאות שהזכיר ראשי, ולא ראש
אחד. ולפי דעתי, שלוינת - דג גדול, ותחסר מלת 'כל', כמו, ראשי כל לוינת. [כי לוינת שם המין,
כדרך: "ויהי לי שור וחמור" (בראשית לב ה)]¹⁰⁸. והזכיר זה, בעבור כח לוינת.¹⁰⁹

מ

עט, ג. שפכו דמם פמים סביבות וירושלם ואין קובר: שפכו דמם פמים סביבות וירושלם ואין קובר.
שפכו - דעת השופכים, כי אין דורש דמם, [על כן¹¹⁰ כמים - שהם מותרים]¹¹¹.

מא

פב, א. מזמור לאספ אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפט.
מזמור לאספ אלהים. טעם נצב בעדת אל - הכבוד, שהוא עם עדת ישראל. בקרב אלהים - הם
המלאכים שהם האלהים, ו"צבא השמים" (דניאל ח י), "בני האלהים" (בראשית ו ב), כי על ידי
המלאכים הם כל משפט אלהים בארץ. ויש אומרים, כי בקרב אלהים - כמו: "אלהים לא תקלל"
(שמות כב כז). והטעם, כי הוא בקרבם, ויש להם להשמר שלא ישפטו עול¹¹². [ויש אומרים, שהשם
ישפוט האלהים אם ידינו עול]¹¹³.

מב

פו, טו. ואתה אדני אל רחום ותנון ארץ אפים ורב חסד ואמת.
[ואתה, חנון - שתחון לאשר אין יכולת לו, כדרך: "כי חנון אני" (שמות כב כו)]¹¹⁴.
טז. פנה אלי וחנני תנה ענך לעבדך והושיעה לבן אמתך.
פנה. תנה ענך - כנגד, עני ואביון (פסוק א.)¹¹⁵.

מג

פט, ח. אל נערץ בסוד קדשים רבה ונורא על כל סביביו.
אל - הוא התקיף, שיראוהו הקדושים שאינם בגוף¹¹⁶. ורבה - תואר לסוד. ונורא על כל סביביו -
הם הצבא הגדול, שהם גופות¹¹⁷. [ה'] [יש אומרים], הוא הנכון, כי סביביו הם הקדושים, והטעם
כפול¹¹⁸. על כן אלהי הצבאות (פסוק ט), הצבא הגדול שהוא גוף.¹¹⁹

105. מפרש למה אמר "יעשן". 106. כ"י פ א פל. ההשמטה מחמת הדומות. 107. מפרש למה אמר: "אפך".
בבני רשף כתב מסבא: אולי צ"ל ע"כ יעשן אפך, כי העשן הוא תולדת האש. 108. כ"כ ראב"ע תהלים קד
כו. 109. כ"י פ א פל. ההשמטה מחמת הדומות. 110. כ"י פ א פל. 111. "כמים", על השפיכה ולא על
הדרישה. 112. ראה רש"י ושוחר טוב. 113. כ"י פ א פל. אולי זו כוונת רד"ק: בקרב אלהים - בקרב הדיינים,
והוא לשפוט הישר כמו שצוה אותם, ואם לא יעשו כן יודע ופוקד עליהם עונותם. 114. ראב"ע שמות לד ו:
וחנון - כדרך: "כי חנון אני", להושיע מי שנפל ולא יוכל קום. 115. כ"י פ א פל. 116. ראב"ע תהלים קמח
ב: כל מלאכיו - הם שאינם גופות. 117. ראב"ע שם: כל צבאיו והם גופות טהורות ולא מורכבות, והם
הכוכבים הרבים שהם בגלגל המזלות. 118. מזכיר את המלאכים פעמיים. כ"כ רד"ק. 119. כ"י פ א פל. לפי
פירוש זה לא נזכר בפסוק זה הצבא הגדול אלא בפסוק הבא.

מד

צב, יד. שתולים בבית ה' בחצרות אלהינו יפריחו.

שתולים - ההוה מהצדיקים שתול בבית השם, והם הכהנים והמשוררים. יראה פרחם בחצרות השם - חוץ מבית השם עד שיראום כל הבאים לעבודת השם ולתפילה. [וטעם בחצרות השם - חוץ, שהיה חצר בתוך חצר. וטעם 120] יפריחו - יציאו פרח 121.

מה

צד, כ. הִתְחַבֵּר פֶּסַח הוּוֹת יִצַּר עֵמֶל עָלֵי חָק.

היחברך - מלה זרה, והטעם, היהיה חבר לך, בעל כסא הוות. או, איש (כמו 122) הוות. בעבור כי הרשע הווה תמיד לחשוב מחשבות רעות, על כן מלת הוות, כמו: "ואני תפלה" (תהלים קט ד), "ופי מרמה" (שם פסוק ב), ופי איש מרמה, שהוא יוצר עמל - ואון, כמו פועל ובודה מלבו, וזה הוא חוקו, וזה טעם עלי חק. ורבי משה אמר, כי יוצר - קהלה 123, וכמוהו: "יוצר גובי" (עמוס ז א) 124, [ואיננו, רק שהשם "יוצר גובי" 125] והוא הארבה. והנכון בעיני, בעבור שהזכיר כי הוא שופט הארץ (פסוק ב), הנכון הוא שיחובר לך, או יאמר עליך, שכסאך כסא הוות, ושאתה יוצר עמל עלי חק.

מו

קג, ח. רָחוּם וְחֲנוּן ה' אֶרֶץ אֲפִים וְרַב חֶסֶד.

רחום - הזכיר מהשלש עשרה מדות מה שצריך לו על דבר תחלואיו, כאשר עשה משה בעת תפלתו, כי לא הזכיר "רחום וחנון", ולא "ה'", ולא "נוצר חסד לאלפים", וכבר פירשתי הטעם במקומו 126. ודוד הזכיר, רחום וחנון אך אפים ורב חסד. [ולא הזכיר "אמת", דרך קצרה, כי הטעם כפול, ורב חסד ורב אמת. 127]

מז

קז, כה. וַיֹּאמֶר וַיַּעֲמֵד רוּחַ סֶעֱרָה וַתְּרוֹמֵם גְּלִיוֹ.

[ויאמר - שיצוה, ויעמד - זמן הרבה כרצונו. 128] וי"ו גליו - שב אל הים, יורדי הים (פסוק כג).

מה

קיא, ב. גְּדֹלִים מַעֲשֵׂי ה' דְּרוֹשִׁים לְכָל חַפְצֵיהֶם.

גדולים מעשי ה' ודרושים - מבוארים 129. אמר רבי מרינוס, כי חפציהם - על משקל 'דקניהם' 130. [והטעם, לחפצים 131 במ. ורבי משה אמר, כי דרושים, כמו: "נדרשתי" 132 (ישעיה סה א). 133] והטעם, שימצא בהם הדורש, כל חפציו שידרוש, כמו: "וכל חפצים לא ישוו בה" (משלי ח יא) 134.

120. כ"י פ א פל. 121. בפירושי סידור התפילה לרוקח מזמור שיר ליום השבת כתב: שתולים בבית ה' נטועים בעזרה, הצדיקים שתולים בבית ה' הם הכהנים והמשוררים. בחצרות אלקינו יפריחו יראו פרח בחצרות ה'. בחצרות שהיתה חצר בתוך חצר, ומשם יוצאו פרח. לשונו דומה ללשון ראב"ע. נראה שדברי ראב"ע שבכתב היד היו לעיני הרוקח בתוך פירוש ראב"ע לפרק זה. ראה פסוק ג, ה, ו, יא, יב שדברי ראב"ע מובלעים בתוך דברי הרוקח. על שימושיו של הרוקח בדברי ראב"ע ראה עוד במאמרו של הרב לוי יצחק חריטן, חצי גיבורים י עמ' שסט ואילך. 122. כ"י פ אינו. 123. אוסף ומקהל. 124. ראב"ע שם: אמר רבי משה, כי יוצר - כמו חבור, וכמוהו לפי דעתו: "יוצר עמל עלי חוק". והנכון, שהוא כמשמעו, וגובי - תרגום "ארבה" (שמות י ד). 125. כ"י פ א פל. התוספת מוכחת מדברי ראב"ע בהערה הקודמת. 126. שמות לד ז. 127. כ"י פ א פל. ראה ראב"ע שמות שם. 128. כ"י פ א פל. 129. ראב"ע פסוק ג: הוד - אע"פ שמעשיו גדולים, דרושים הם לדורשיהם ומבוארים. 130. תואר, ראה אבן ג'נאח, שרשים, שרש 'חפץ': מבוארים ונראים לכל החפצים בהם, האוהבים אותם, על משקל: "זקניכם ושטריכם". וראה רד"ק, שרשים, שרש 'חפץ' כאן. 131. ע"פ כ"י פ, בכ"י א פל: לחפציהם. 132. ראב"ע שם: נדרשתי - המצאתי עצמי. 133. כ"י פ א פל, ההשמטה מחמת הדומות. התוספת מוכרחת להבדיל בין שני הפירושים. 134. בני רשף מנסה לדחוק את שני הפירושים כאחד.

מט

קטז, א. אֶהְבֵּתִי כִּי יִשְׁמַע ה' אֶת קוֹלִי תַחֲנוּנִי.

אהבתי - כמה הייתי אוהב שישמע השם קולי בהתחנני. ויש אומרים, אהבתי ה', כי ישמע קולי תחנוני¹³⁵. כמו: "אשר חכמים יגידו ולא כחדו [מאבותם] (איוב טו יח), שהוא דבק עם "יגידו", לא עם "ולא כחדו"¹³⁶ [137]. ויש אומרים, כי יו"ד קולי, נוסף. והנכון, שיחסר ב"ת בתחנוני.

נ

קיט, קסו. שִׁבְרַתִּי לִישׁוּעָתְךָ ה' וּמִצֹּתֶיךָ עֲשִׂיתִי.

שברתי לישועתך - [מרודפי¹³⁸].

נא

קלז, ג. כִּי שָׁם שְׁאֵלוֹנוּ שׁוֹבֵעֵנוּ דְּבָרֵי שִׁיר וְתוֹלְלֵינוּ שְׁמִיחָה שִׁירוּ לָנוּ מִשִּׁיר צִיּוֹן.

ומלת ותוללינו - קשה. ורבי יהודה המדקדק אמר, שהוא מגזרת: "על הר גבוה ותלול" (יחזקאל יז כב)¹³⁹, בדרך רחוקה. ורבי משה הכהן אמר, כי ותוללינו, מגזרת: "יללה" (צפניה א י), על משקל 'תושבנו'¹⁴⁰, כאילו אמר 'יללתינו'. וככה פירש, ותחת יללתינו [שמחה¹⁴¹, או שיללתינו¹⁴²] היתה שמחה להם¹⁴³. ולא דבר נכונה, כי אין בכתוב זכר 'ותחת', גם 'יללתינו' היתה שמחה להם¹⁴⁴, אם כן למה היו מבקשים שישירו. והטעות הגדולה, ש'תושבנו' תואר אדם, 'ותוללינו' שם. ולפי דעתי, הנה מצאנו: "שָׁרָה אֶת אֱלֹהִים" (הושע יב ד), "תשתרר עלינו גם השתרר" (במדבר טז יג)¹⁴⁵, וכן: "שסוהו כל עוברי דרך" (תהלים פט מב), מפעלי הכפל, "והמה שושים את הגרנות" (שמואל-א כג א), שרשו 'ססה'. וככה יהיה 'תלל', גם 'תלה', שנים שרשים והטעם אחד, והנה ותוללינו כמו תלינו כנורוטינו. והנה ותוללינו - ותלינו כלי השמחה, והנה הטעם כפול.

נב

קלט, טז. גִּלְמִי רָאָה עֵינֶיךָ וְעַל סִפְרְךָ כָּלָם יִתְּבוּ יָמִים יָצְרוּ וְלֹא יָלוּ אֶחָד בָּהֶם.

וטעם ולא אחד בהם - בדרך אל"ף¹⁴⁶, כי על ספרך, כל איברי ומתכונתם נכתבו באותם הימים שיוצרו, ולא היה אחד מהם נכר. [כאלו אמר, איברי שנוצרו בימים רבים¹⁴⁷, כלם היו נכתבים על ספרך, ולא היה במעשה אחד מהם נכר¹⁴⁸] ונבדל, כי בכח התולדת להיות צורת העין והאוזן והלב בטיפה הראשונה, ואם אין שם אבר נבדל¹⁴⁹.

נג

קמב, ה. הִבֵּיט יָמִין וְרָאָה וְאֵין לִי מִכִּיר אֲבָד מִנּוֹס מִמֶּנִּי אֵין דִּוְרָשׁ לִנְפְשִׁי.

הִבֵּט - אמר רבי משה כי הם¹⁵⁰ על לשון [צייוי¹⁵¹]. ולפי דעתי כי הבט - שם הפועל, כמו: "והִצֵּל תציל" (שמואל-א ל ח). וְרָאָה - כמו: "רְאֹת" (במדבר לה כג), גם הוא שם הפועל, על משקל: "למען הִיָּה לֵה בִּרְק" (יחזקאל כא טו).

135. ראה רד"ק. 136. כ"י פ א פל. ההשמטה מחמת הדומות. בני רשף פירש כן מדנפשיה. 137. פירושו: אשר חכמים יגידו מאבותם, כלומר אומרים בשם אבותם. ראה הרקמה שער לג. 138. כ"י א פל. 139. ראה אבן חיוג', שלשה ספרי דקדוק עמ' 177, 'תלל'. 140. 'תושב', בראשית כג ד, משרש 'ישב', וכאן 'תולל', משרש 'ילל'. 141. רד"ק: ויש מפרשים ותוללינו כמו: 'יללתינו', ויהיה ותוללינו בשקל 'תושבינו'. כלומר, תחת יללתינו היו אומרים לנו שנשמח. וכן בשרשיו ואבן ג'נאח שורש 'תלל'. 142. כל כ"י. 143. פירוש נוסף שיללתינו היתה שמחה להם, כמו שכותב להלן. 144. דברים אלו מסייעים לנוסח שפירש שני פירושים לפי ר' משה. 145. שרשים 'שרה', 'שרר'. 146. 'לא', כמו הכתיב. 147. רד"ק: ימים יוצרו - בימים רבים תהיה יצירת האברים, כי אינם נוצרים בפעם אחת. 148. כ"י א פל. ההשמטה מחמת הדומות. 149. ראה רד"ק. 150. הבט, וראה, כ"י פל: הוא. 151. כ"י פל. כך שיער גם בני רשף. במבשר עזרא שיער שצ"ל: לשון בקשה.